

Nada Beroš

Početnica za konceptualce

Nova umjetnička praksa protumačena djeci

ILUSTRIRALE

Klasja Habjan i Zita Nakić

ZINJENICA DA JE NEKOM DANIMA
MOGUĆNOST DA NAPRAVI IZLOŽBU
VAŽNIJA JE OD ONOGA ŠTO LEVA
TOJ IZLOŽBA BITI POKAZANO: OVOM
IZLOŽBOM ODRŽANAM KONTINUITET
OVOM RABE

Nada Beroš

Početnica za konceptualce

Nova umjetnička praksa protumačena djeci

ILUSTRIRALE

Klasja Habjan i Zita Nakić

Biblioteka Čitanje umjetnosti
Muzej uvremene umjetnosti Zagreb, 2017.

Uvod	7
Početnica za konceptualce	9
Goran Trbuljak : Nedjeljno slikarstvo	22
Mladen Stilinović : Iz početnica	26
Marijan Molnar : Moje lice, moja ruka	30
Željko Jerman : Triptih iz serije <i>Ostavljam trag</i>	34
Antun Maračić : 63 manipulacije sa 63 papira	38
Sanja Iveković : Prije i poslije	42
Tomislav Gotovac : Glave 1970	46

Braco Dimitrijević : Prolaznik kojeg sam slučajno sreo u 12.15 sati	50
--	----

Ivan Ladislav Galeta : Dvosmjerni bicikl	54
---	----

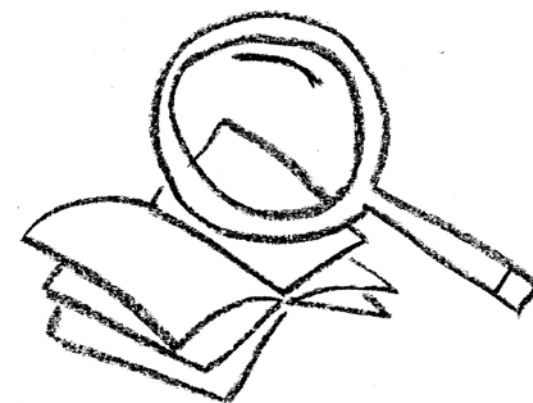
Dalibor Martinis : Krivotvorine	58
--	----

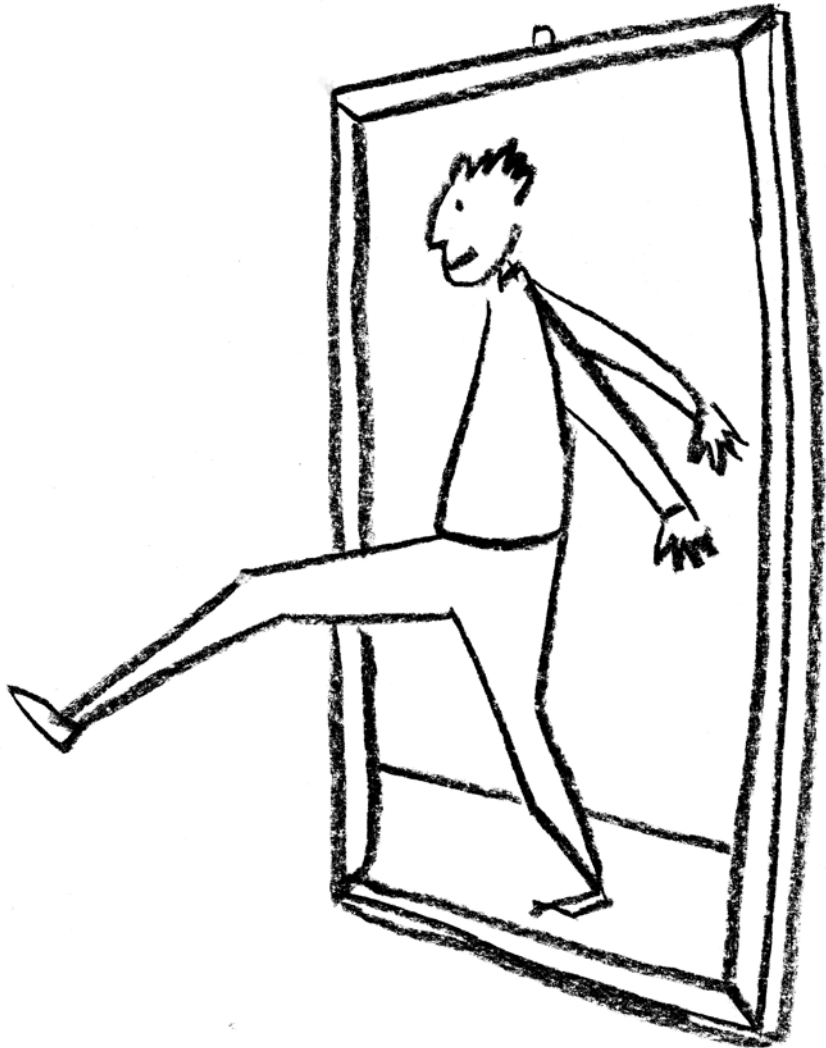
Zaključak	62
------------------	----

Važne riječi	63
---------------------	----

Plakat	65
---------------	----

Impresum	66
-----------------	----

Uvod

Što je konceptualna umjetnost? Kakvim se postupcima i materijalima služe konceptualni umjetnici? O čemu govore njihova naizgled jednostavna djela za čije razumijevanje, osim znatiželje i otvorenosti, često trebamo (pred)znanje, pa čak i poznavanje posebnog jezika kako bismo odgonetnuli tu jednostavnost?

I zbog čega bi konceptualna umjetnost mogla biti važna mladim čitateljima umjetnosti i posjetiteljima muzeja danas?

Ta su nas pitanja vodila pri osmišljavanju nove knjižice u biblioteci *Čitanje umjetnosti* Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb. Odabrali smo desetak djela suvremenih hrvatskih umjetnika, predstavnika konceptualne i postkonceptualne umjetnosti sedamdesetih godina prošlog stoljeća, točnije, pozabavili smo se umjetničkom pojavom koju su stručnjaci nazvali *Nova umjetnička praksa*.

Premda ta djela čine jednu od najvažnijih okosnica stalnog postava *Zbirki u pokretu* Muzeja suvremene umjetnosti, čini nam se da nisu dovoljno poznata najmlađim posjetiteljima. U kratkim analizama deset umjetničkih djela nastojali smo postaviti što više pitanja, a ponuditi što manje konačnih odgovora. Vjerujemo, naime, da ćete vi, naši mladi čitatelji, naći vlastiti put u otkrivanju zanimljivog, zahtjevnog, ali često i zabavnog jezika konceptualne umjetnosti.

Čitajući knjižicu, šeući postavom Muzeja suvremene umjetnosti ili u razgovoru s edukatorima saznat ćete zašto su upravo ta djela važna za razumijevanje *Zbirki u pokretu*, ali i suvremene umjetnosti općenito. Zajedno ćemo otkriti zašto su u najvećem dijelu postavljena u cjelini *Riječi i slike* i

zašto su upravo riječi i slike bile nerazdvojno povezane u tzv. *Novoj umjetničkoj praksi*, zanimljivih i po mnogo čemu burnih sedamdesetih godina prošloga stoljeća.

Otkrit ćemo, tako, zašto je Goran Trbuljak, potajice i anonimno, nedjeljom slikao na izlogu dućana u kojem se prodavao umjetnički pribor, zašto je Braco Dimitrijević zaustavljao i fotografirao slučajne prolaznike na ulicama i trgovima svjetskih gradova, zašto se Mladen Stilinović poslužio jezikom kakav nalazimo u starim početnicama za djecu...

U potrazi za tajnama konceptualne umjetnosti upoznat ćemo i djela Tomislava Gotovca, Sanje Iveković, Željka Jermana, Antuna Maračića, Marijana Molnara, Ivana Ladislava Galeta, Dalibora Martinisa, Vlade Marteka i drugih junaka *Nove umjetničke prakse* u Hrvatskoj. Korak po korak, slovo po slovo, nastojat ćemo savladati osnovne pojmove i riječi iz *Početnice za konceptualce*.

Priču o konceptualnoj umjetnosti i umjetnička djela u *Početnici* predstavili smo originalnim crtežima dviju mladih dizajnerica, Klasje Habjan i Zite Nakić. Njihovim nadahnutim ilustracijama, komentarima i pitanjima željeli smo vas zabaviti, potaknuti na daljnje traganje za djelima u postavu, ali i pokazati da je grafički dizajn ravnopravan i sastavni dio riječi i slika u suvremenoj umjetnosti.

Početnica za konceptualce

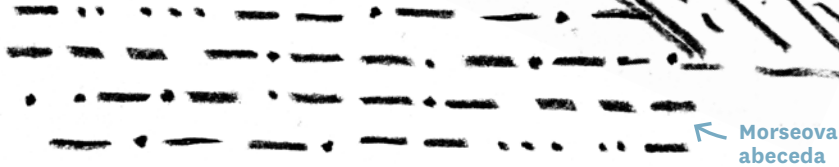
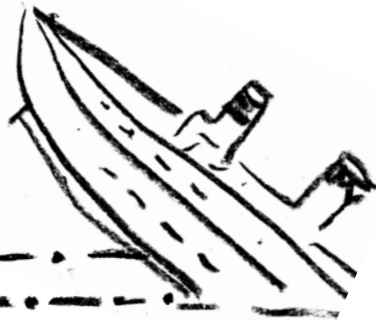
Ako želimo neku poruku prenijeti drugoj osobi ili nekoj zajednici, potrebno je poznavati i koristiti jezik koji razumiju obje strane. Možemo se sporazumijevati govorom i pismom, gestama, slikama, znakovima, zvučnim signalima...

Znate li neke od takvih načina sporazumijevanja?

Naravno, prisjetili ste se dimnih signala, znakova koji se kratkotrajno pojave i nestanu s obzora. Indijanska su plemena njima upozoravala, primjerice, na neprijateljsku opasnost.

Kakvim su signalima javljali o brodolomu Titanika?

Poznajete li neko slikovno pismo?

Klinasto pismo i hijeroglifi sačuvali su se jer su bili urezani ili naslikani na spomenicima drevnih civilizacija (Mezopotamija, Egipat). Premda nas dijeli nekoliko tisuća godina od tih događaja, suvremeni je čovjek, zahvaljujući upravo tim pisanim / slikanim / isklesanim dokumentima, uz pomoć znanosti, tehnologije i umjetnosti otkrio mnoge tajne naših predaka.

hijeroglifi

No, kako stojimo sa suvremenom umjetnošću? Govorimo li njezin jezik i možemo li ga naučiti?

U umjetnosti, 'staroj' i suvremenoj, umjetnici također koriste različite sustave znakova. Tako, primjerice, u srednjem vijeku slikar je u zajedničkom prvom planu prikazao velike i male ljudske figure, premda su zapravo te osobe bile slične visine. Tom razlikom u veličini htio je pokazati razliku u njihovoj važnosti.

Srednjovjekovni majstor služi se hijerarhijskom ili ikonografskom perspektivom – veličinu likova određuje njihova važnost na društvenoj ili biblijskoj ljestvici!

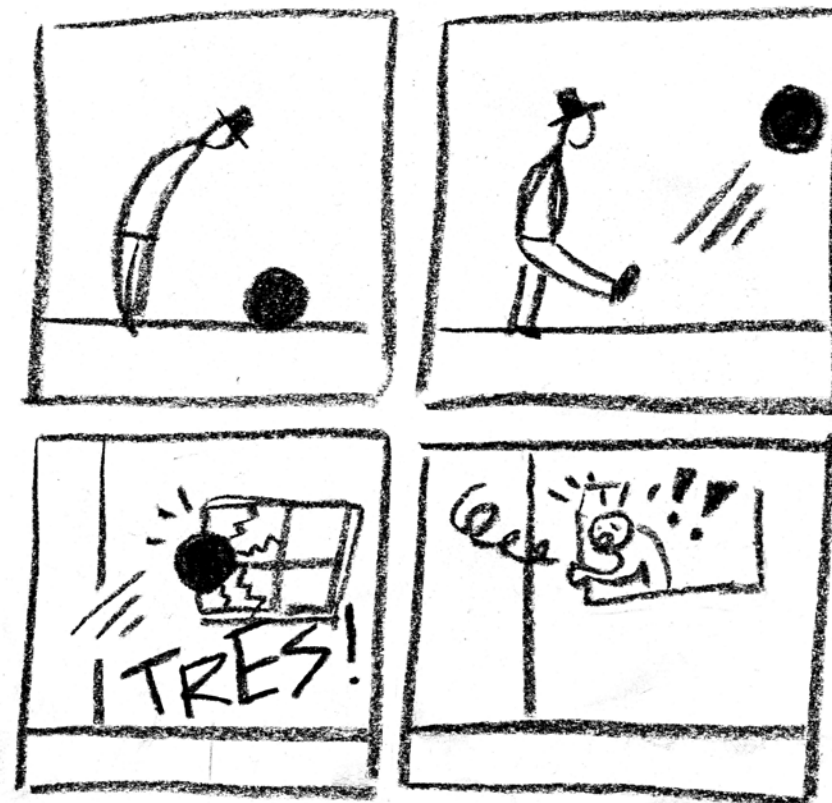

U renesansi, u 15. i 16. stoljeću, krajolik, prostor i figure u njemu umjetnici nastoje dočarati drukčijim jezikom i drukčijom gramatikom od one koju koriste srednjovjekovni, najčešće anonimni majstori. Učinili su to pomoću geometrijske ili linearne perspektive, a potom i zračne ili atmosferske perspektive. Stupnjevanje prostora predstavili su pomoću geometrijskog skraćivanja i sve bljeđih boja u pozadini. Stoga, velike i jasne figure ili detalje krajolika čitamo kao ono što nam je bliže, a pojave koje su male, izbljedjelih boja i neoštrih linija, kao da su veoma udaljene od nas.

jasna i detaljna figura

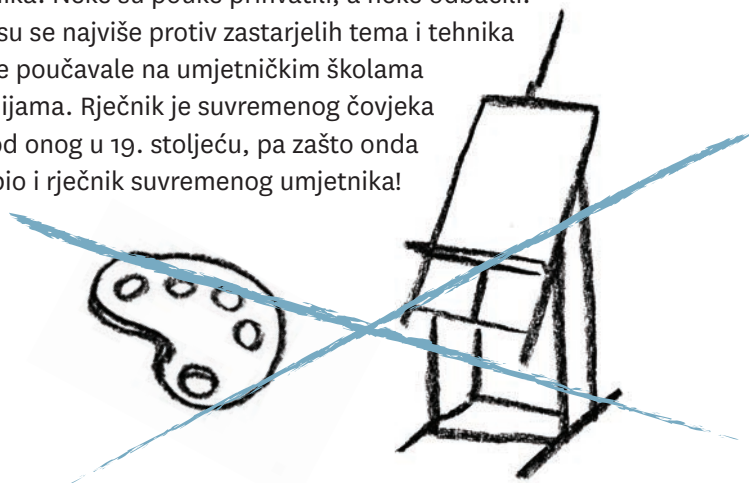
neoštra priroda u daljini

Hej, ovo ste već sigurno susreli! Ako ste lako pratili priču ispričanu u slikama i u kratkim, jezgrovitim rečenicama to znači da ste savladali jezik stripa, a da toga možda niste ni bili svjesni.

Suvremeni umjetnici, a ovdje ćemo najviše govoriti o konceptualnim umjetnicima, naučili su mnogo od povijesnih prethodnika. Neke su pouke prihvatili, a neke odbacili. Pobunili su se najviše protiv zastarjelih tema i tehnika koje su se poučavale na umjetničkim školama i akademijama. Rječnik je suvremenog čovjeka drukčiji od onog u 19. stoljeću, pa zašto onda to ne bi bio i rječnik suvremenog umjetnika!

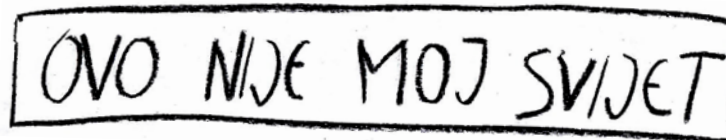

Slikare obično zamišljamo u atelijeru ili u prirodi, oboružane slikarskim stalkom (štafelajem) i paletom (podmetačem na kojem slikar miješa boje). Eh, to je bilo nekad! Suvremeni umjetnici odavno su napustili atelijere i rade posvuda, na ulici, za kuhinjskim stolom, u spavaćoj sobi... Da, konceptualni umjetnik **Mladen Stilinović** radio je čak i kad je spavao u svom krevetu!

Mnogi umjetnici koriste nove materijale i tehnike (letke, transparente, sitotisak, kopirku) da bi progovorili o novim temama. Često su te teme preuzete iz svakodnevnog života.

Umjetnici kritiziraju tadašnje političke događaje, društveni sustav i osobe koje odlučuju o životu pojedinca i zajednica ili pak izražavaju nezadovoljstvo položajem umjetnika u društvu. Ti negalerijski, ulični radovi novih umjetnika često su znali zavarati mnoge prolaznike. Doživjeli su ih kao političke ili reklamne kampanje, pa čak i kao vandalizam, uništavanje pročelja (z)grada.

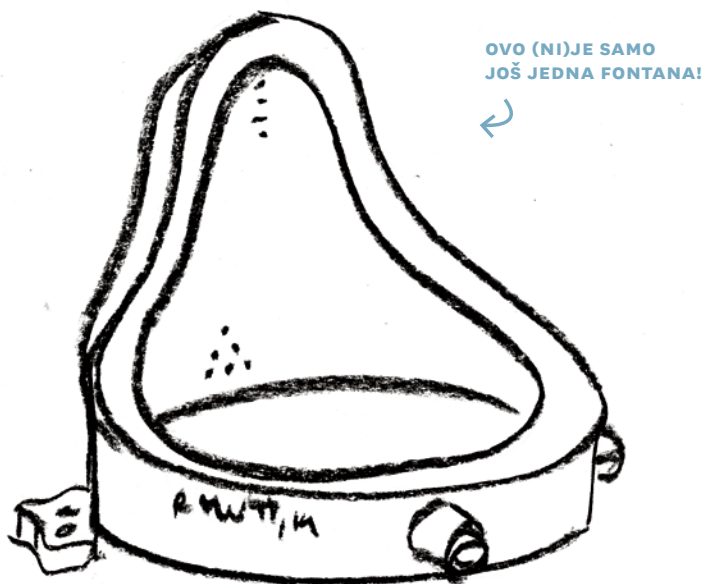
Među najpoznatijim umjetnicima *Nove umjetničke prakse* bila je **Grupa šestorice autora**, čuvena po svojim izložbama – akcijama na ulicama, trgovima, u prirodi... **Vlado Martek**, član te skupine, pjesničkim je agitacijama, točnije, malim tiskanim lecima s neočekivanim, pjesničkim porukama na diskretan način intervenirao na pročeljima zgrada ili oglasnim mjestima, dok je **Željko Jerman** na golemom transparentu bio radikalniji i napisao *Ovo nije moj svijet!*

Kako vam se čine ove akcije Grupe šestorice autora?

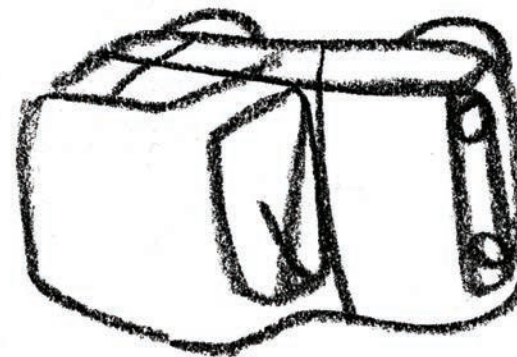
Takvo 'smjelo potkopavanje' gledateljevih očekivanja (stručnim jezikom to se kaže: provokativno, subverzivno ponašanje) naslijedili su, zamislite, od oca avangardne umjetnosti, Marcela Duchampa, koji je 1917. godine izložio prevrnuti zahodski pisoar u njujorškoj Galeriji 291 nazvavši ga *Fontana!*

Zar je već prošlo sto godina od nastanka prvog konceptualnog umjetničkog djela?!

Takvo djelo naziva se ready-made – prema njegovu izumitelju francusko-američkom umjetniku **Marcelu Duchampu** (1907 – 1968), a u našem postavu nalazi se izložbena cjelina *Pod Duchampovom kabanicom* (uz pomoć muzejske zidne legende ili edukatora otkrijte zašto taj naziv).

Duchampovu *Fontanu*, na žalost, nemamo u MSU-u, ali zato imamo *Renault 4*, na bok polegnuti pravi pravcati isluženi automobil *Renault 4*. Rad je to slavnog hrvatskog kipara **Ivana Kožarića**, a to je i najveći i najpoznatiji *ready-made* u postavu MSU-a. Kožarić je *prisvojio* stari, zahrđali, uz cestu odbačeni automobil marke *Renault 4* i odlučio ga pokazati u galerijskom prostoru, pretvorivši ga tim činom u umjetničko djelo, u *ready-made*.

Po čemu se zapravo konceptualni umjetnik razlikuje od "običnog" suvremenog umjetnika?

Konceptualni umjetnik u prvi plan stavlja zamisao, ideju, koncept, zatim proces rada na djelu, a manje ga zanima konačni izgled, rezultat.

Stručnjaci, povjesničari umjetnosti, razlikuju protokonceptualne, konceptualne i postkonceptualne umjetnike. One koji su prethodili konceptualnoj umjetnosti šezdesetih godina nazivaju protokonceptualnim umjetnicima, dok one koji djeluju u drugoj polovici sedamdesetih godina nazivaju postkonceptualnim umjetnicima. Mi ćemo ih sve, radi jednostavnosti, staviti pod zajednički nazivnik konceptualnih umjetnika jer su načini i načela njihova djelovanja veoma bliski.

Ponekad nam se djela konceptualnih umjetnika mogu učiniti ružna, nezgrapna, nedovoljno dostojanstvena u odnosu na druga umjetnička djela koja nalazimo u muzeju. To nimalo ne brine konceptualnog umjetnika. Za njega pojmovi *ljepota* i *ružnoća* poprimaju nova, drukčija značenja od onih uobičajenih u filozofiji umjetnosti i povijesti umjetnosti.

Ako sve to imamo na umu, lako ćemo se složiti s **Goranom Trbuljakom**, jednim od najpoznatijih hrvatskih konceptualnih umjetnika, koji kaže: 'Činjenica da je nekome dana mogućnost da napravi izložbu važnija je od onoga što će na toj izložbi biti pokazano', a ta je rečenica uostalom i jedini sadržaj njegova umjetničkog rada-plakata.

ČINJENICA DA JE NEKOM DANA
MOGUĆNOST DA NAPRAVI IZLOŽBU
VAŽNIJA JE OD ONOGA ŠTO ĆE NA
TOJ IZLOŽBI BITI POKAZANO; OVOM
IZLOŽBOM ODRŽAVAM KONTINUITET
U SVOM RADU

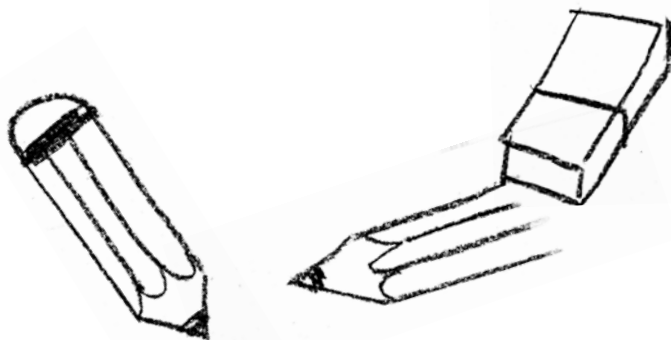
Moglo bi nam se učiniti da konceptualni umjetnik sve propituje i želi raščlaniti na sastavne dijelove. Baš kao što djeca žele rastaviti igračku da vide od čega se sastoji, tako i konceptualni umjetnik želi *razotkriti tajnu* funkcioniranja umjetnosti. Želi je *demistificirati*, pa zatim pokazati u novom svjetlu i ulozi, drukčijoj od one kakvu je, primjerice, umjetnost imala u 18. stoljeću. Ponajprije ga zanima kako neku ideju *razobličiti*, drugim riječima, zanima ga sâm proces rada, a tek zatim konačni *oblik* – izgled njegova *umjetničkog djela*.

Ponekad djelo *konceptualca* izgleda krajnje jednostavno, skoro kao šala, vic. Nešto što bismo i mi sami mogli napraviti.

Ali, ako pažljivije pogledamo i analiziramo o čemu je tu zapravo riječ, ubrzo ćemo ustanoviti da nam nedostaju mnogi dijelovi za sastavljanje i razumijevanje slagalice. Stručnim rječnikom kaže se da nam nedostaje *kontekst*. Potrebno je, dakle, osim umjetničkog djela poznavati i kontekst – okolinu, mjesto, vrijeme, prilike... – da bismo razumjeli neke od poruka koje nam odašilju *konceptualci*. Oni ne štede ni samu umjetnost. Naprotiv, često komentiraju i kritiziraju mjesta gdje se umjetnost pokazuje, pohranjuje i kupuje: galerije, muzeje, umjetničke sajmove, aukcije i sl.

Upravo zbog te oštre i smjele kritike, mnoge od njih doživljavamo kao buntovnike kojima ništa nije sveto, pa ni umjetnost.

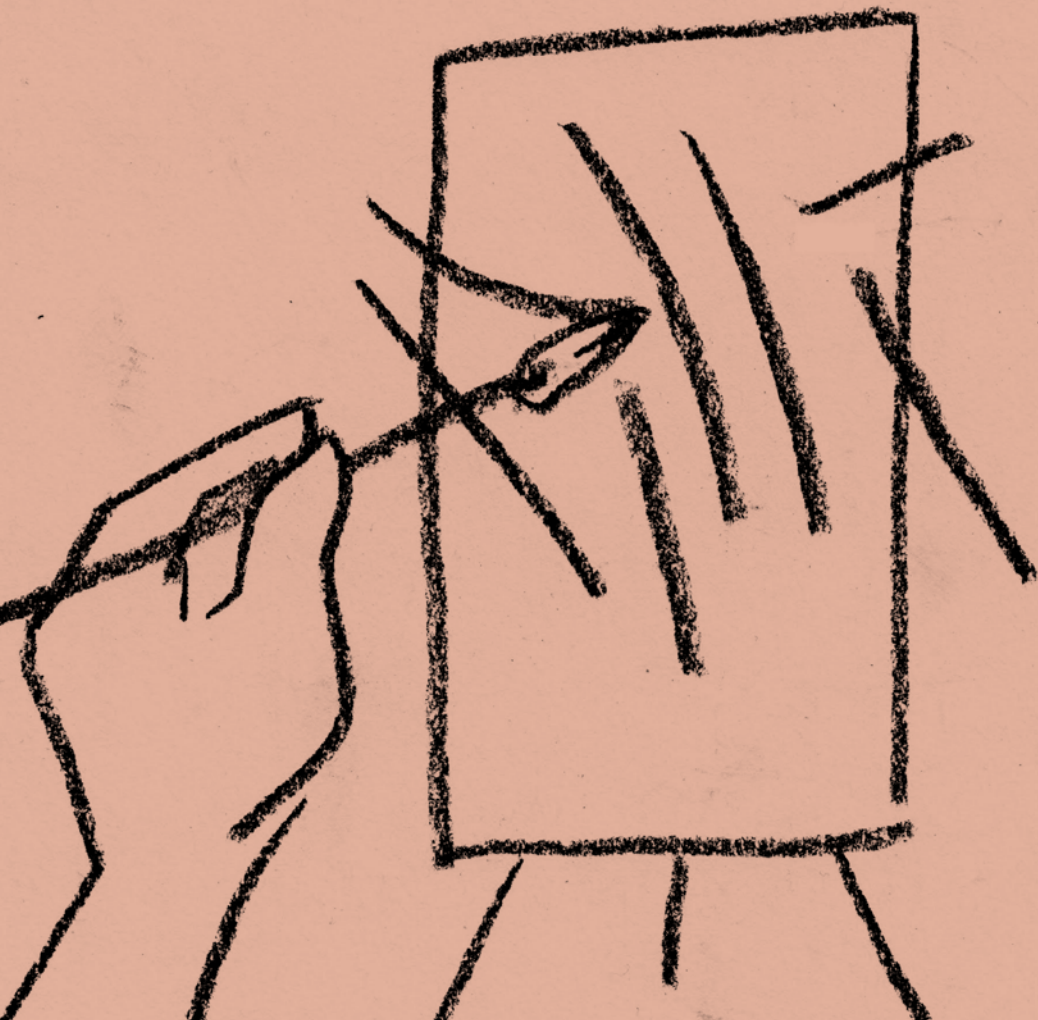
Zbog međusobne povezanosti i dobrosusjedskih odnosa pojedinih djela u postavu, muzej je pravo mjesto za razumijevanje *konteksta*. Pomoć edukatora, zidnih legendi, audiovodiča i drugih *interpretativnih sredstava* u muzeju itekako je dobrodošla!

napiši nešto skroz neoriginalno! / manifest¹ originalnosti

Ne želim biti slikar, želim
biti konceptualni umjetnik

Goran Trbuljak

: Nedjeljno slikarstvo

^{nedjeljom} Što to radi Goran Trbuljak?

Pred nama su tri uokvirene fotografije u boji iz ciklusa *Nedjeljno slikarstvo*.

Iz opisa na muzejskoj legendi saznajemo više o kontekstu. Citamo, naime, da je fotografijama prethodila višetjedna umjetnikova akcija – performans, koja se odvijala nedjeljom u javnom prostoru grada. Otuda i naslov: *Nedjeljno slikarstvo*.

1974. / 3 fotografije u boji

Zvoni: vrijeme je za abecedu
konceptualne umjetnosti

Mladen Stilinović

ONA **VOLI** GROŽĐE. PETAR
VOLI TATIN PLAVI AUTO.
VOLIM ZELENU TRAVU.
NIJE **VOLIO** SVIRATI.

: Iz početnica

Mladen Stilinović odabire riječi kao svoje najmoćnije oruđe. Prsvaja gotove riječi i rečenice, koje je pronašao u starim početnicama za djecu.

**Podsjeća li vas to na
ready-made?**

Kao i mnogi drugi konceptualci i on posebnu pažnju pridaje vezi riječi i slika. Točnije, one su za njega neraskidive. Ponekad se nadopunjuju, a ponekad nas tjeraju da se dobro zamislimo nad značenjem. A često nas i nasmiju!

**Koje vrste riječi Stilinović
naglašava i izdvaja
u Početnici?**

1977. / pastel i flomaster na papiru

Stilinović uzima neobičnu podlogu za svoju sliku – jednostavni smečkasti ili ukrasni papir za zamatanje darova. Na takvu podlogu rukom ispisuje tekst, tiskanim slovima, preuzet iz školskih početnica.

Kakve su te rečenice? I na što te podsjećaju?

Osim što je vlastitom rukom prepisao te jednostavne rečenice razumljive početnicima u čitanju, umjetnik je pojedine riječi zaokružio i time ih naglasio.

Što je time postigao?

Svako vrijeme nosi sa sobom određene simbole i značenja. Ti znakovi vremena budućim generacijama mogu biti poticajni, ponekad su nerazumljivi, a nekima i neprihvatljivi. Ponekad se čine provokativnima, a ponekad bezazlenima, čak i smiješnima. To vrijedi i za vrijeme u kojem se odvijalo obrazovanje i odgoj djece u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata, pa i za početnice iz kojih su učili mnogi prethodni naraštaji prvašića, a koje Stilinović koristi u svom radu. Umjetnik ništa ne komentira niti izravno kritizira i baš zbog toga ostavlja mogućnost brojnih tumačenja. Takav otvoreni pristup jedna je od važnih značajki suvremene umjetnosti.

ako napišeš priču i zaokružiš samo neke riječi,
one će tvoriti zasebnu priču...

Bas me briga za vrijeme,
ono ionako vječno traje...

Marijan Molnar

: Moje lice moja ruka

1979 - 1980. / fotografija

Marijan Molnar također se služi riječima. Ali i slikama, točnije, fotografijama. U svojoj umjetničkoj akciji on koristi ljudsko tijelo kao podlogu za pisanje. Zapravo, rabi vlastito tijelo - lice i ruke.

Što nam inače govore ljudsko lice i ruke?

Znamo ponekad čuti da su na nečijem licu upisane brige.

Možeš li ovdje prepoznati kako se osjeća umjetnik?

Predlažemo da pročitate tekst na muzejskoj legendi, neku vrstu upute o tome što umjetnik čini kako bi opisao svoje mjesto u vremenu i prostoru.

U kojem se vremenu zbiva akcija i na koji nas način umjetnik obavještava o tome?

Molnar se poslužio fotografijom, kao umjetničkim sredstvom – umjetničkim medijem – a ne crtežom ili slikom. Fotografija precizno bilježi vrijeme u kojem je nastala, a umjetnik to još više podcrtava tekstem na licu i rukama. Kao da želi reći – čitaj me kao otvorenu knjigu! Analizom i ponavljanjem istih radnji, istodobno govori o nečemu što se događa *ovdje i sada*, ali i poništava trenutačnost, pretvarajući određeni trenutak u trajno stanje uvijekovječno u muzeju. Takav tip konceptualne umjetnosti stoga još nazivaju analitička umjetnost, a samu konceptualnu umjetnost nazivaju i umjetnost u umu.

Jeste li ikada pokušali ostaviti svoj trag i poruku na nekom mjestu?

---

mjesto za tvoj trag / otisak prsta / strip / kolaž

Pišem, brišem...

Željko Jerman

: Triptih iz serije *Ostavljam trag*

1975 - 1977. / fotopapir;
armirani beton;
rendgenski filmovi

Ovo je zaista tajnovito,
pa čak i zastrašujuće,
zar ne? Kakvi su to *signali*?
I tko to ostavlja svoj *trag*
na ovako neobičan način?

Vjerojatno ste, igrajući se u pijesku ili snijegu, ostavljali tragove vlastitog tijela. Pokušajmo prvo odgonetnuti koji su materijali poslužili Željku Jermanu, jednom od članova Grupe šestorice, da u njih upiše svoje poruke.

Primjećujemo da se radi o tri vrste materijala i tri odvojena dijela, pa ovakav trodijelni rad nazivamo triptihom. Neki su materijali neprozirni i tvrdi, a drugi lomljivi, osjetljivi i prozirni. Armirani beton, fotografski papir osjetljiv na svjetlo i rendgenska plastična folija, priznat ćete, nisu baš materijali koje umjetnici oduvijek koriste u svom radu.

Zašto ih je onda Jerman odabrao?

Sva tri dijela triptiha su velikih dimenzija, točnije predstavljaju otisak stvarnog tijela umjetnika.

Je li mu prilikom otiskivanja / rendgenskog snimanja / prepuštanja djelovanju svjetla na foto-papiru trebala nečija pomoć?

Neke od tih postupaka preuzima iz drugih, neumjetničkih disciplina, na primjer iz medicine.

Koji je dio triptiha zapravo nastao kao medicinski dokument, a potom pretvoren u umjetničku instalaciju, posebnu cjelinu određenu prostorom muzeja?

← mala pomoć: nije gips!

tko je to sam sebe tegao na zidu?

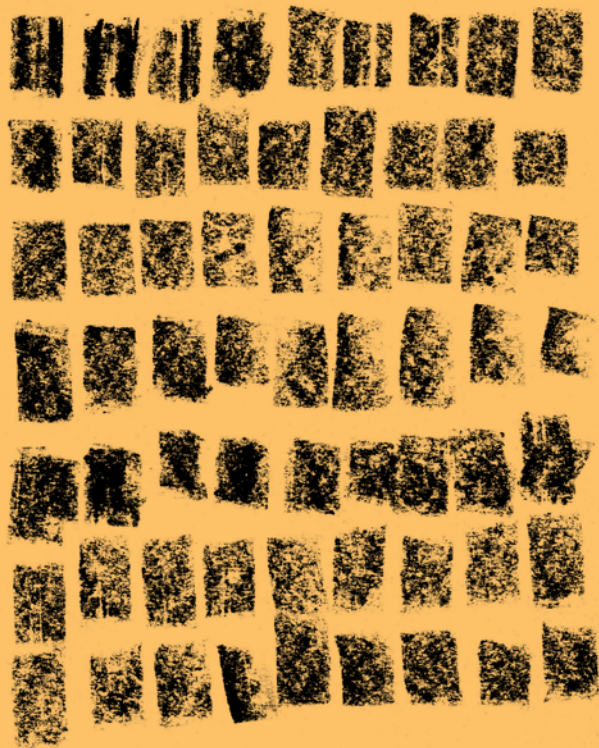
Prvi prehistorijski slikari ostavljali su očađene tragove dlanova na stijenama pećina. Veličina dlanova na pećinskim slikaricama potvrđuje da se zapravo radilo većinom o pećinskim slikaricama, a ne slikarima, kako se najčešće mislilo! Suvremeni umjetnik također nastoji ostaviti trag o svom fizičkom tijelu, njegovim proporcijama i dimenzijama, kao svjedočanstvo života samog.

Po čemu su slični, a po čemu različiti otisci suvremenog umjetnika Željka Jermana i anonimnih pećinskih slikara / slikarica?

Jermanovom triptihu, kakvog sada vidimo u muzeju, prethodio je performans u nekom drugom prostoru. Performans je jednokratna, neponovljiva umjetnička izvedba pred publikom ili bez nje, koja se u muzeju izlaže u obliku fotografske i/ili neke druge dokumentacije (tekst, video). Umjetnička dokumentacija u muzeju ima istu vrijednost kao i sama izvedba koja joj je prethodila.

Treba li spaliti konceptualnu umjetnost?

Antun Maračić

: 63 manipulacije sa 63 papira

1977. / pleksi-kutija,
izgorjele fotografije;
63 c/b fotografija

Kako je nastao umjetnički rad neobična naziva '63 manipulacije sa 63 papira'? I kakvi se to izgorjeli ostaci papira nalaze u zatvorenoj, prozirnoj kutiji u muzeju?

Sam umjetnik, Antun Maračić, opisujući svoje djelo *63 manipulacije sa 63 papira* priznaje da na samom početku nije imao pojma o čemu će biti njegov rad.

Započeo ga je 'skokom u vodu' i prepustio da se razvija sam od sebe, pa što bude! Nastajao je dugo, tjednima, 'na vlastiti pogon', kao kakav *perpetuum mobile*, stroj koji se bez prestanka pokreće sam od sebe.

Savijao je veliki papir dok nije dobio 64 manja polja i na njima izveo 63 radnje ili manipulacije. Neke od njih bile su vrlo jednostavne, a neke složene. Fotografirao je svaku od 63 manipulacije, a originalne crteže je zapalio. Fotografije su danas izložene u muzeju u sedam uskih, vodoravno položenih slika, a izgorjeli ostaci crteža izloženi su u zatvorenoj, plastičnoj, prozirnoj kutiji, kao neka skulptura.

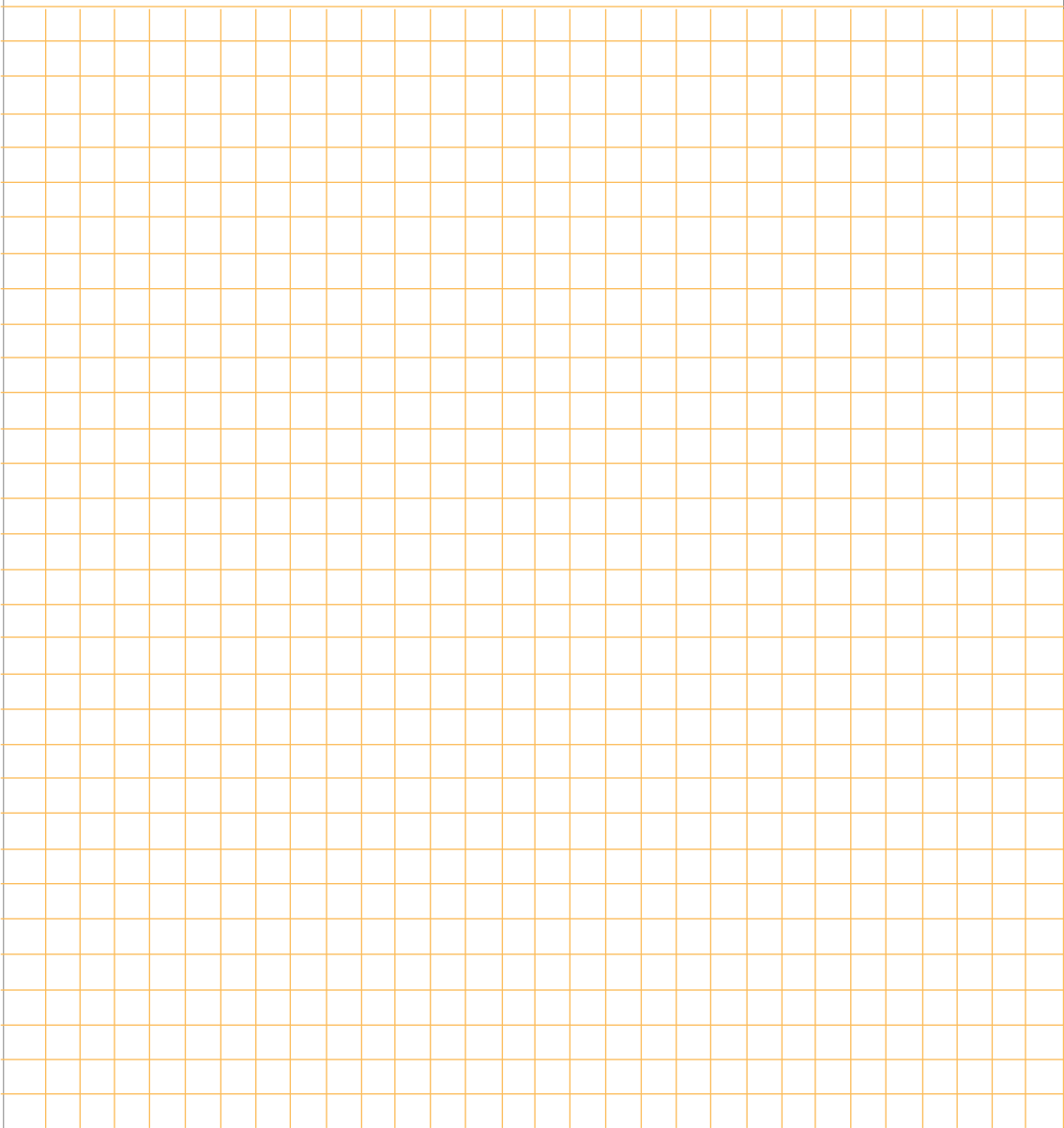
Komplicirano, hm?

Nije ni čudo, jer se u Maračićevom radu miješaju spontanost i sustavnost, slučajnost i promišljenost, konstrukcija (gradnja), dekonstrukcija (razgradnja), pa čak i destrukcija (uništenje)...

A riječima samog umjetnika: 'Rad ne govori ni o čemu izvan svog vlastitog procesa nastanka.' Mi se možemo složiti s Maračićem i dodati da je tim riječima moguće opisati i velik broj djela poznatih i nepoznatih, konceptualnih i postkonceptualnih umjetnika, kod nas i u svijetu. Jezik konceptualne umjetnosti, naime, u posljednjih se stotinjak godina brzo proširio i pustio korijenje, pa je postao neka vrsta *iskvarenog engleskog*, koji mnogi razumiju i govore, premda uvijek ne zvuči sjajno.

Pada li vam na pamet neka slična 'manipulacija' kojom ćete se i vi okušati kao konceptualci?

laboratorij za jednadžbu konceptualne umjetnosti

Što je bilo prije, a što poslije?

Sanja Iveković

PRIJE

POSLIJE

: Prije i poslije

1976. / novinske reprodukcije
/ tekst / papir

Tehniku kojom je nastao rad umjetnice Sanje Iveković, *Prije i poslije*, čini se da nije teško prepoznati. Sastoji se od isječaka iz novina, zalijepljenih na papirnatu podlogu. Vjerujemo da svi već poznajete tehniku kolaža i da ste ju sami mnogo puta koristili.

Kolaž se u modernoj umjetnosti pojavio kao ravnopravna umjetnička vrsta prije više od stotinu godina, a prvi su ga počeli koristiti začetnici kubizma. Unošenjem stvarnih, svakodnevnih predmeta, pa i novinskih isječaka u plohu slike, Picasso i njegovi suborci kubisti uspjeli su razbiti plohu slike i otvoriti je u svim smjerovima.

Na taj su način uključili prostor i vrijeme kao novu dimenziju. Nastala je prava revolucija u umjetnosti. Sada su bila širom otvorena vrata nizu eksperimentalnih postupaka koji će obilježiti avangardnu umjetnost, koju još nazivaju naprednom, prevratničkom umjetnosti prve polovice dvadesetog stoljeća. Među ostalim, najavit će i umjetnost već spominjanog oca konceptualne umjetnosti, Marcela Duchampa.

Kada suvremena umjetnica Sanja Iveković koristi kolaž u svojim radovima i ona se bavi prostorom i vremenom, ali na drukčiji način od kubista. Umjetnica rabi kolažnu metodu najčešće u *kameleonske* svrhe. Drugim riječima, ona preuzima postojeći jezik novinskih reklama i tako *prerušena* u njega ukazuje na mnoge predrasude i stereotipe koji vladaju u društvu. Ti se stereotipi posebno odnose na djevojke i žene, na očekivanja koja se pred njih stavljaju u prevladavajućem patrijarhalnom društvu, te općenito na njihov neravnopravan položaj u društvu u kojem glavnu ulogu imaju muškarci. Takav pristup u umjetnosti koji razotkriva i kritizira podređenost žena u svim oblicima društvenih odnosa naziva se feminističkim pristupom, a Sanju Iveković s pravom smatraju jednom od najpoznatijih svjetskih feminističkih umjetnica.

Što zapravo radi umjetnica?

Ona odabire iz nekog ženskog časopisa iz sedamdesetih godina četiri crno-bijele fotografije žena, prikazanih u kupaćim kostimima. Izrezuje fotografije i lijepi ih na bijelu papirnatu podlogu, stvarajući simetričnu kompoziciju od četiri vertikalna stupca.

Narančastom bojom obojila je pozadinu dviju fotografija smještenih s vanjskih strana, dok su dvije središnje ostale crno-bijele. Pogledajmo pažljivije te likove.

Koliko je žena prikazano na fotografijama?

Dva ista ženska lika, ovdje su prikazana u dva različita *izdanja* i dva različita vremena. *PRIJE* I *POSLIJE*. Upravo su velikim tiskanim slovima te dvije riječi ispisane s lijeve i desne strane slike. Kao dva suprotstavljena pola, crno i bijelo, ono što je bilo *prije* – oblo žensko tijelo – trebalo bi biti odbačeno u korist onoga što će nastupiti *poslije*, mršavo tijelo modelirano prema zahtjevima mode koju najčešće oblikuju muškarci.

Dok modna, farmaceutska i prehrambena industrija već desetljećima nameću djevojkama i ženama ideal ljepote koji je zapravo nemoguće doseći, Sanja Iveković, prerušena u jezik reklame šalje posve drukčiju poruku: takav ideal nije ni potrebno dosegnuti jer je život žene daleko vredniji od diktata industrije i vremenskih varki *prije* i *poslije*.

Nailazite li na slične reklame u časopisima, elektroničkim medijima i društvenim mrežama danas? Kako one na vas djeluju?

Čim otvorim oči
- šta vidim?

Tomislav Gotovac

: Glave 1970

1970. / serija od 12 c/b fotografija

Na crno-bijelom fotografskom mozaiku naš se pogled kreće velikom, gotovo filmskom brzinom, tražeći neku središnju točku, uporište, početak ili kraj.

**Kojim ga redoslijedom
zapravo čitamo i gdje je
kraj te rečenice?**

Tomislav Gotovac jedan je od mitskih likova *Nove umjetničke prakse*. Mnogima je najpoznatiji kao umjetnik performansa, koji je svojim bespoštednim i smjelim akcijama – performansima često provocirao široku publiku i policiju, ali ponekad dovodio i stručnjake u nedoumicu (*Zagreb, Volim te!* 1981).

Gotovac je školovanjem i djelovanjem pravi i prvoklasni filmski umjetnik. Poznata je njegova izjava: 'Čim otvorim oči, vidim film.' Doista, sve što je taj umjetnik napravio, moguće je usporediti s filmom ili potražiti uporište u filmu, u njegovim formalnim elementima – kadar, sekvenca, rez... – ali i u filmskoj tematici.

I u radu pred nama, *Glave 1970*, teško je na prvi pogled zaključiti je li riječ o fotografskom radu ili o kadrovima iz filma koji su ovdje zaustavljeni i zamrznuti u fotografski niz. Sve se u pravilnom ritmu rotira – snimak sprijeda, snimak iz profila – ali kao da umjetnik namjerno izostavlja radnju koja je prethodila samim fotografijama. Suočavamo se tek sa statičnim posljedicama neke pretpostavljene radnje – šišanja kose, brijanja brade i brkova – da bi na kraju tog niza ugledali neprepoznatljiv umjetnikov lik s potiljka!

Kako doživljavate završni kadar fotografskog niza? Kakvo simbolično značenje ima ljudski potiljak?

Tih 12 crno-bijelih fotografija zapravo su autoportreti Tomislava Gotovca, on je ujedno režiser i glumac u *Glavama 1970*. Opet moramo spomenuti policiju, jer ovakve snimke, prikaz sprijeda i iz profila, najčešće koristi policija za identifikaciju, prepoznavanje. Mnoge svoje radove, pa i *Glave*, Gotovac radi u počast poznatim filmskim autorima i njihovim djelima.

Ovaj puta to je Carl Theodor Dreyer i njegov film *Stradanje Ivane Orleanske* (1928), čijoj se glavnoj junakinji nedvojbeno divi.

I kao vizualni i kao dramski i kao filmski umjetnik Tomislav Gotovac uvijek govori u prvome licu, otkrivajući svoje intimne misli i osjećaje.

Kakav je učinak postigao takvim pristupom?

mjesto za niz tvojih selfija / arhivu² tvojih frizura

Povijest je genijalna greška

Braco Dimitrijević

1971. / c/b fotografija; tekst

**: Prolaznik
kojeg sam
slučajno
sreo u 12.15
sati**

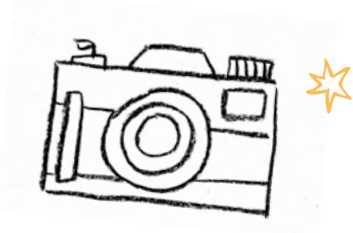
Mnoge nam se stvari događaju neplanski, slučajno. Planiramo, na primjer, štrebati za test iz povijesti, ali nas slučajno nazove prijatelj pa završimo kod njega igrajući se igrica (povijesnih) ratova na računalu...

Nije ni svaki slučaj slučajan. I on može biti umjetnički koncept! Kod Brace Dimitrijevića, jednog od pionira svjetske konceptualne umjetnosti, slučaj je *nosivi, gradbeni* element mnogih njegovih umjetničkih projekata. On, naime, veliko povjerenje pridaje nasumičnim odabirima i slučajnim događanjima. Tako je početkom sedamdesetih nastao njegov fotografski ciklus poznat pod nazivom *Prolaznik kojeg sam slučajno sreo u...* na ulicama europskih gradova, Zagreba, Pariza, Londona, Venecije, Berlina...

Procedura je sljedeća: umjetnik zaustavlja slučajne prolaznike i moli dopuštenje da budu fotografirani. Zatim daje uvećati njihove fotografske portrete i otisnuti ih na velike formate nepropusnog platna ili cerade. Potom ih postavlja na prometna mjesta, ulice, trgove, prijevozna sredstva... Zapravo, na mjesta gdje danas obično nalazimo reklamne ili političke plakate i oglase. No, tada su nas s trgova i ulica gledali anonimni, nepoznati ljudi koji su se tu našli slučajnim umjetnikovim odabirom.

Što mislite zašto Braco Dimitrijević pridaje takvu važnost slučajnim prolaznicima?

‘Svaki čovjek je umjetnik’, tvrdio je slavan i veoma utjecajan njemački konceptualni umjetnik Joseph Beuys (1921 – 1986). Braco Dimitrijević otišao je korak dalje ustvrdivši: ‘Svaki je čovjek genijalan, dok ne dokaže suprotno!’

Ne samo da je odabrao slučajne prolaznike – a time ih na neki način učinio slavnima – nego je umjetnik uvećao običan, ni po čemu poseban trenutak i mjesto na kojemu su oni snimljeni, ovjekovječeni. Sve je relativno, ako promijenimo kut gledanja.

Hm, kao da se umjetnik ovdje šali na račun fizike, povijesti, pa čak i (povijesti) umjetnosti?

Sada je jasno: ovdje zbilja nije riječ o nekom važnom povijesnom trenutku, a niti o povijesno važnoj osobi. Taj događaj, mjesto i vrijeme bit će zapamćeni baš po tome što im je važnost dao sam umjetnik! A naknadnu potvrdu o toj važnosti dat će i mnogi muzeji i galerije diljem svijeta u kojima je izlagao svoje *slučajne prolaznike* zajedno s umjetničkom dokumentacijom o tom događaju.

Dimitrijević često stavlja u humorističan kontekst značenje povijesti i povijesnih događaja, a najpoznatija njegova *poslovice* o povijesti glasi: ‘Nema grešaka u povijesti, cijela je povijest greška.’

Kako biste vi protumačili tu izjavu?

Isto, ali drukčije

Ivan Ladislav Galeta

: Dvosmjerni bicikl

Naslonjen nehalno o staklenu ogradu u izložbenoj dvorani Muzeja, ovaj *otkačeni* bicikl pobuđuje brojna pitanja kod znatiželjnih gledatelja:

**Kako se ovdje našao bicikl?
Može li se voziti?**

**Zar je današnji muzejski
kućni red postao tako
prijateljski nastrojen
prema biciklu?**

1978. / 1979. / objekt

Na drugi pogled uočavamo da su tu dva, moglo bi se reći, sijamski povezana bicikla. Nekih je dijelova previše, a nekih uopće nema. Tako biciklist nema kamo sjesti, nema pedale ni mehanizam kojim bi mogao pokretati kotače, ali zato ima dva upravljača i može se istodobno kretati u dva smjera. Mogao bi nas podsjetiti na onu čuvenu životinju iz romana o dr. Dolittleu, Povuci-Potegni, čija je neodlučnost rezultat nemoguće, apsurdne situacije. Nemoguće je, naime, istodobno kretati se u dva, suprotna smjera.

Taj umjetnički objekt nastao je u radionici Ivana Ladislava Galete, vizualnog umjetnika, predavača, performerera, filmskog i eksperimentalnog umjetnika.

Kod Galete ništa nije onako kako nam se čini na prvi pogled! On uvijek testira našu percepciju ili opažanje, nastoji nam izmaknuti tlo pod nogama, bilo da radi s pokretnim slikama, videom i televizijom ili s objektima.

Sve je u detaljima!

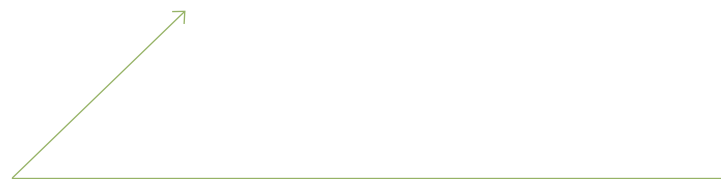
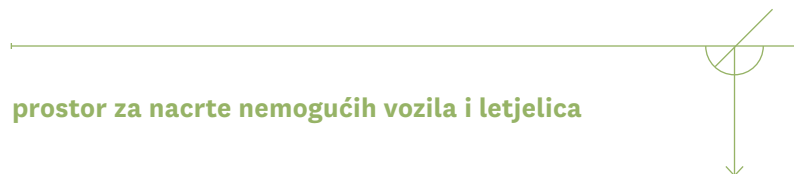
Galeta je bio vrsni znanstveni praktičar, kojeg je posebno zanimala kvantna fizika i njezin sijamski pojam prostor / vrijeme. Uzeo je neke gotove dijelove bicikla, spojio ih na nov način i dao mu novo značenje – apsurdnog, dvostrukog vremena i prostora (takav se umjetnički rad stručno naziva preuređeni ready-made).

Dvosmjerni bicikl samo je jedan u nizu sličnih radova u kojima Galeta osobito drži do simetrije, zrcaljenja i inverzije/obrtanja.

Možete li pronaći te elemente na Dvosmjernom biciklu?

Sve te postupke možemo otkriti i u nekim drugim Galetinim radovima u našem postavu koji nas pozivaju na igru i interakciju – suradnju u stvaranju zajedničkog djela (*Zrcalni ping-pong*, 1978/1979).

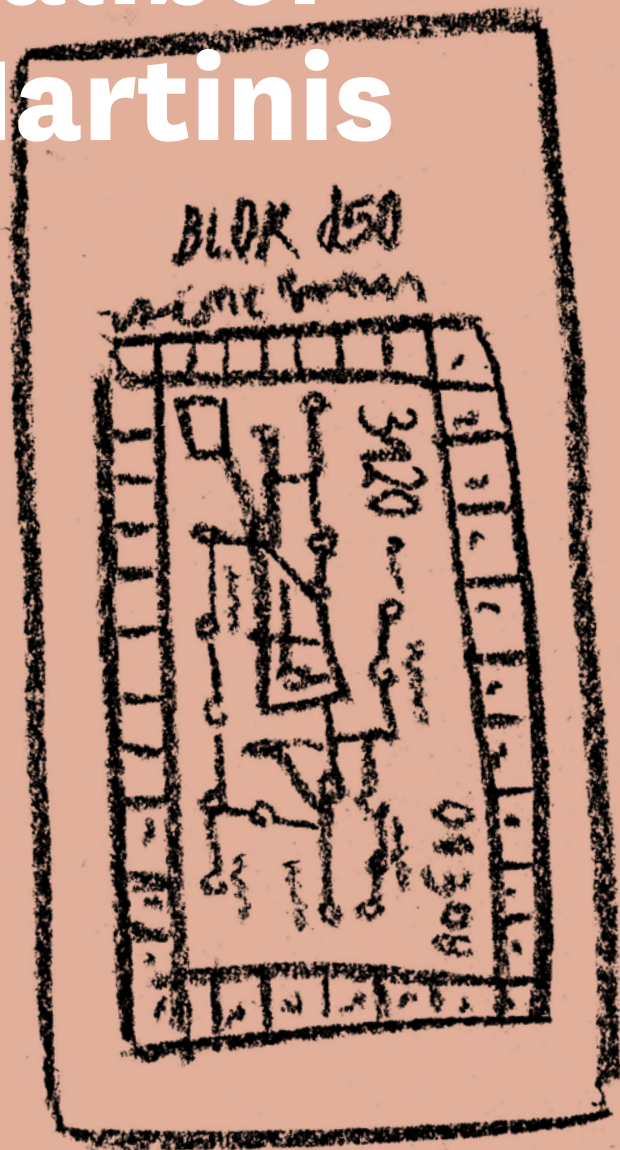
prostor za nacрте nemogućih vozila i letjelica

potraži na internetu izume znanstvenika i umjetnika Leonarda da Vincija i Fausta Vrančića!

Istine i laži, varke i krivotvorine

Dalibor Martinis

: Krivotvorine

Vidjeli smo do sada predmete koje su umjetnici našli na ulici ili u trgovini i izlaganjem u umjetničkim prostorima pretvorili ih u umjetnost. Saznali smo ponešto i o onima koji su potajno slikali nedjeljom na izlogu slikarskih dućana i postali konceptualni umjetnici. Neki drugi su zaustavljali slučajne prolaznike i od njih sagradili umjetničke spomenike. Čini se da su konceptualni i postkonceptualni umjetnici *posuđivali* bez ustezanja iz mnogih izvora. Sve što su dotakli, pretvorili bi u umjetnost, danas zlata vrijednu!

1975. / kolaž na papiru

Podsjeća li te to na legendu o kralju Midu?

Čak su izokrenuli naopačke pojmove kao što su original (jedinstveno, izvorno umjetničko djelo koje je načinio umjetnik) i kopija (djelo koje je napravio netko drugi – stroj ili čovjek – prema originalnom umjetničkom djelu). A neki su se, poput Dalibora Martinisa, usudili svoj rad nazvati krivotvorinama.

Zar se i krivotvorine mogu smatrati umjetnošću?

Doduše, krivotvoritelji jesu sastavni dio umjetničkog i muzejskog svijeta (ali i policijskog!). Često potječu iz umjetničkih krugova, ali najčešće završe u kriminalnim sredinama i kriminalističkim filmovima.

Znaš li zbog čega se uopće krivotvore umjetnička djela?

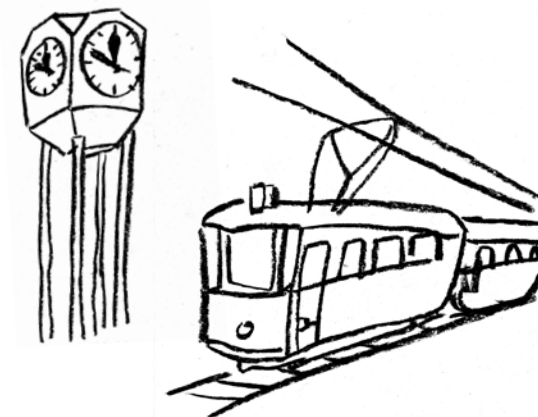
Dalibor Martinis umjetnik je koji najviše radi s pokretnim slikama. Poznat je po videoradovima, videofilmovima, videoskulpturama i videoinstalacijama. No, sredinom sedamdesetih godina prošlog stoljeća posebno su mu zanimljivi zemljovid i karte nebeskih zvijezda, koje neznatno preuređuje i pretvara u neka nova zagonetna nepostojeća mjesta (to je, dakle, *preuređeni ready-made*). Priznajemo, Martinisov umjetnički jezik jest šifrirani jezik, često jedva vidljiva mikro-komunikacija unutar postojećeg sustava znakova i trebat će vam mnogo truda da je uočite i odgonetnete. Ali isplatit će se!

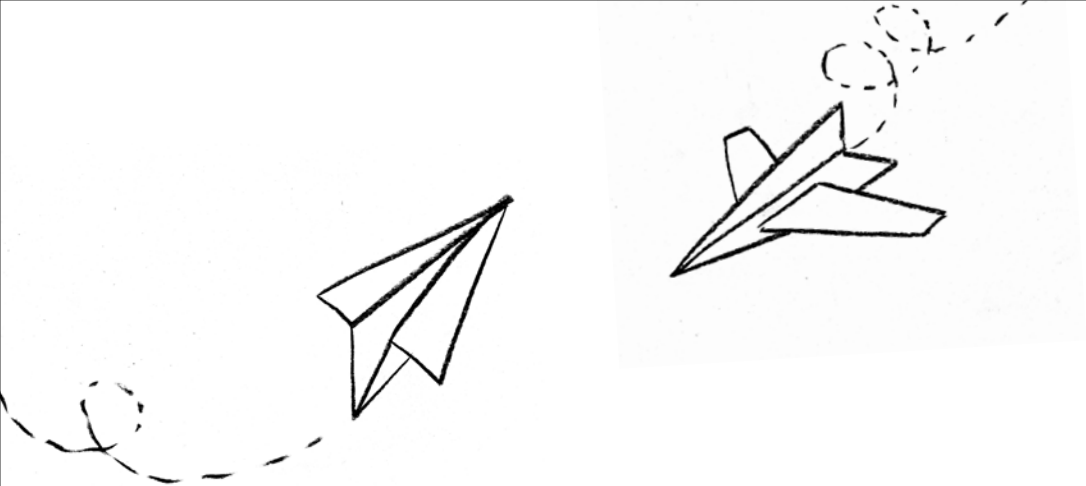
Primjerice, u poznatoj seriji *Krivotvorine* iz 1975. umjetnik odabire već iskorištene tramvajske karte koje su bile u uporabi u gradu Zagrebu sedamdesetih godina. Zamislite, tada je kondukter ručno poništavao karte bilježeći na njima smjer i datum vožnje! Svakakve su *slike i šare* nastajale na njima. Nije nimalo čudno što su umjetniku – Martinisu bile privlačne *intervencije* umjetnika – konduktera. Zapravo, na taj su se crtački način tramvajske karte štitile od zloporabe, *švercanja* (tako se i u to vrijeme zvala vožnja tramvajem bez karte!).

Karte su imale pojednostavljeni plan tramvajskih linija i ključnih postaja u gradu Zagrebu, a na taj crtež Martinis je unio male promjene, vickaste šale... Izrezao je pojedine riječi iz novina i novinskih oglasa i na mjestu pojedinih postaja – tehnikom kolaža – zalijepio kriva, krivotvorena značenja! Tako će se umjesto postaje Savski most, naći natpis 'ženu za kuhanje' (vjerojatno preuzet iz nekog novinskog oglasnika), a umjesto Ilice, stoji natpis poznate njujorške Madison avenije.

Kakva je to urnebesna vožnja morala biti, zar ne?

Kreneš iz centra grada, s Trga Republike, a stigneš ravno u New York na Črnomercu!

Naučili smo da su u konceptualnoj umjetnosti najvažniji *ideja i kontekst*.

Sada vam neće biti teško prepoznati ni mnoga druga konceptualna djela – u muzeju i na ulici. U svakodnevnom okruženju i u digitalnoj stvarnosti, na internetu i na društvenim mrežama, u vlastitoj sobi ili u dnevniku u koji lijepite kolaže, pišete i crtate.

Konceptualnom jeziku možete dodati i mnogo vlastitih riječi i značenja. A možete svemu tome jednostavno reći – NEĆU – i izmisliti posve novi jezik.

važne riječi

str.	7	konceptualna umjetnost	32	umjetnost u umu
	7	postkonceptualna umjetnost	36	triptih
	8	ilustracija	37	umjetnička instalacija
	8	grafički dizajn	37	performans
	9	poruka	37	umjetnička dokumentacija
	9	dimni signali	40	<i>perpetuum mobile</i>
	10	slikovno i klinasto pismo	40	manipulacija
	10	hijeroglifi	40	konstrukcija
	11	sustav znakova	40	dekonstrukcija
	11	hijerarhijska perspektiva	40	destrukcija
	12	geometrijska perspektiva	44	kolaž
	12	zračna perspektiva	44	kubizam
	13	strip	44	avangardna umjetnost
	14	štafelaj i paleta	44	stereotipi
	15	negalerijski ulični radovi	44	patrijarhalno društvo
	15	političke i reklamne kampanje	44	feministički pristup
	15	vandalizam	47	fotografski mozaik
	15	agitacija	48	film
	16	provokativno	48	kadar, sekvenca, rez
	16	subverzivno	49	prvo lice
	16	<i>ready-made</i>	49	arhiva
	18	postkonceptualni umjetnik	52	umjetnički koncept
	18	protokonceptualni umjetnik	53	humorističan kontekst
	19	demistifikacija	56	umjetnički objekt
	20	kontekst	56	percepcija
	20	interpretativna sredstva	56	kvantna fizika
	21	manifest	56	prostor/vrijeme
	23	muzejske legende	56	<i>sijamski pojam</i>
	23	akcija-performans	56	<i>preuređeni ready-made</i>
	23	javni prostor	56	simetrija i inverzija
	24	fotografija	57	interakcija
	24	blind-rama	60	original i kopija
	24	apstraktna slika	60	krivotvorine
	24	anonimna umjetnička akcija	60	videofilmovi
	28	znakovi vremena	60	videoradovi
	28	otvoreni pristup	60	videoskulpture
	32	umjetnički medij	60	videoinstalacije
	32	analitička umjetnost	60	<i>mikrokomunikacija</i>

Ponavljanje gradiva

upiši broj rada uz njegov nadimak (naziv poglavlja u kojem se nalazi)!

- Pojnost je genijalna greška
- Pišem, brišem...
- Ne želim biti slikar, želim biti konceptualni umjetnik
- Treba li spaliti konceptualnu umjetnost?
- Baš me briga za vrijeme, ono ionako vječno traje...
- Čim otvorim oči - što vidim?
- Što je bilo prije, a što poslije?
- Isto, ali drukčije
- Istine i laži, varke i krivotvorine
- Zvoni: vrijeme je za abecedu konceptualne umjetnosti

a sad ti! osmisli vlastite nadimke radovima

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

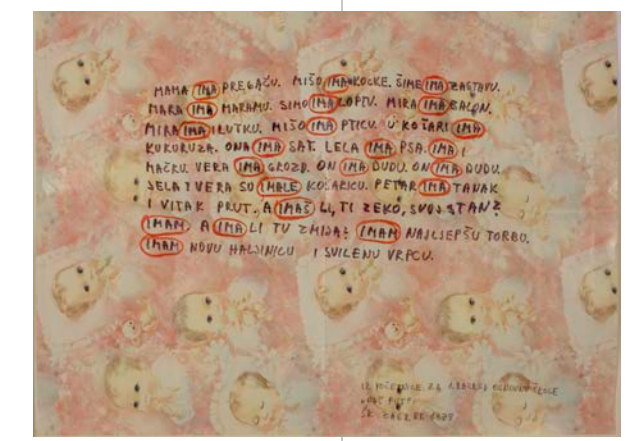
šalobahter za konceptualce

Goran Trbuljak
: Nedjeljno slikarstvo
1974; fotografija u boji

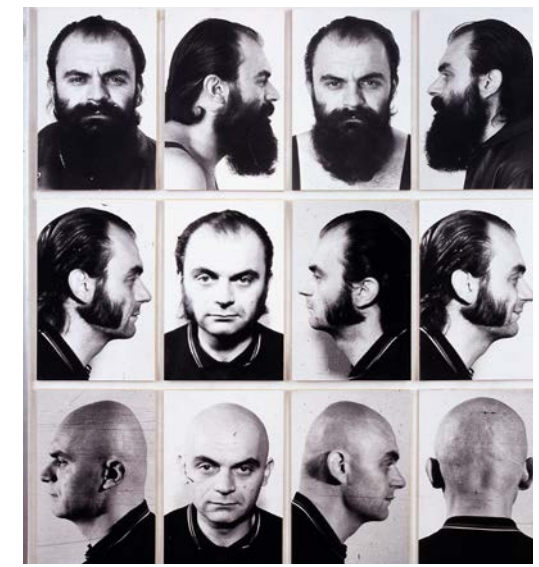

1

Mladen Stilinović
: Iz početnica
1977, pastel i flomaster
na papiru

2

Tomislav Gotovac
: Glave, 1970
serija od 12 c/b fotografija

7

Braco Dimitrijević
: Prolaznik kojeg sam slučajno sreo u 12.15 sati
1971; c/b fotografija / fotoplatno,
2 c/b fotografije, tekst

8

Marijan Molnar
: Moje lice, moja ruka
1979-1980; c/b fotografija

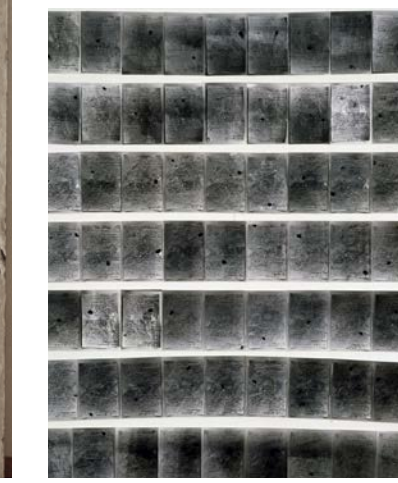
3

Željko Jerman
: Triptih iz serije Ostavljam trag
1975-1977; instalacija

4

Antun Maračić
: 63 manipulacije
sa 63 papira
1977; Pleksi-kutija, izgorjele
fotografije, 63 c/b fotografije

5

Sanja Iveković
: Prije i poslije
1976; kolaž

6

PRIJE

POSLIJE

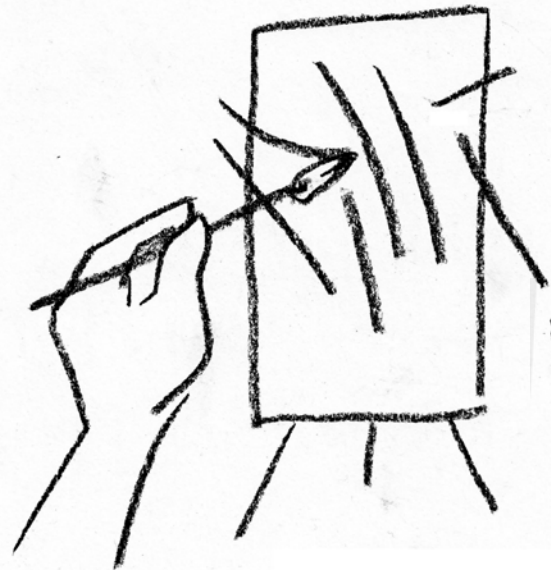
Ivan Ladislav Galeta
: Dvosmjerni bicikl
1978/1979, objekt

9

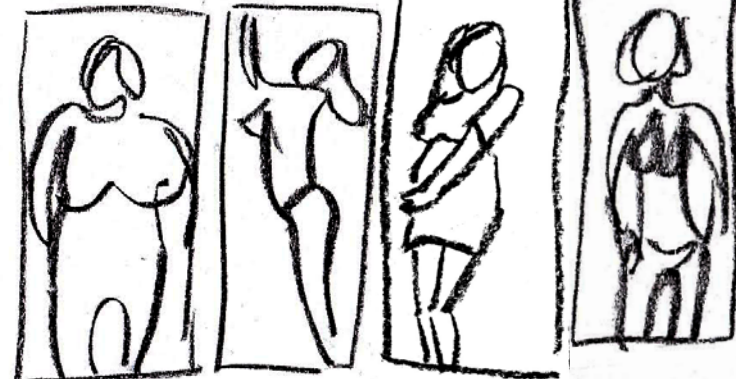
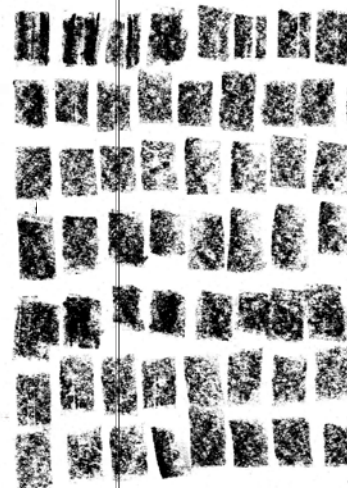
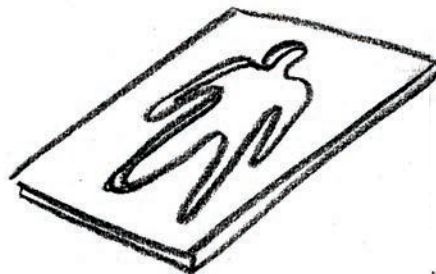
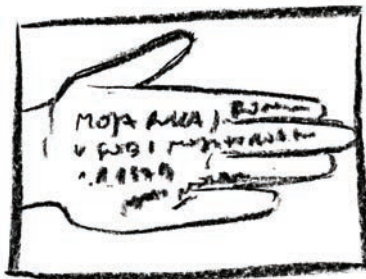

Dalibor Martinis
: Krivotvorine
1975; kolaž na papiru

10

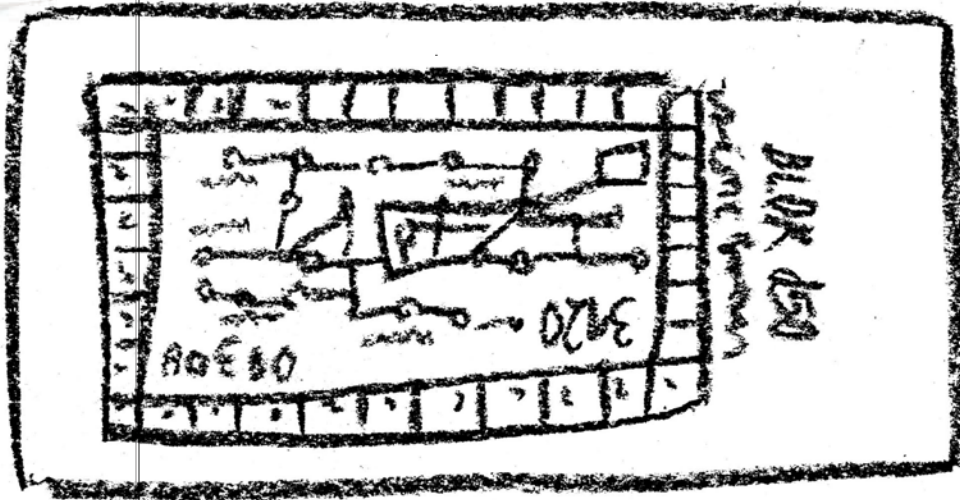
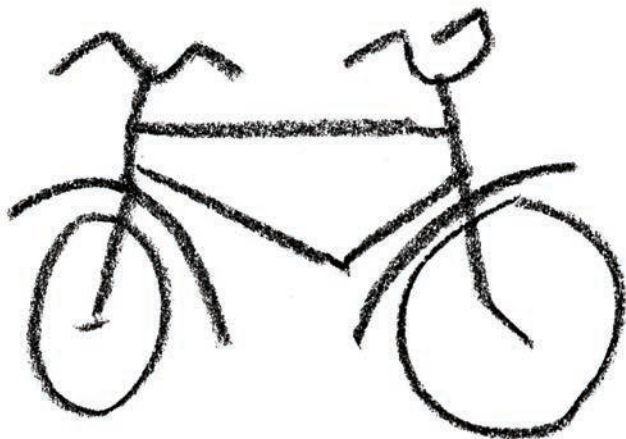
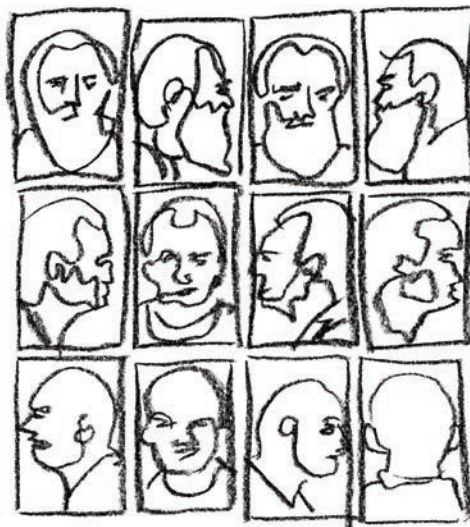

ONA VOLI GROŽDE. PETAR
 VOLI TATIN PIAVI AUTO.
 VOLIM ZELENU TRAVU.
 NIJE VOLIO SVIRATI.

PRIJE

POSLIJE

BIBLIOTEKA
ČITANJE UMJETNOSTI

Nada Beroš:
Početnica za konceptualce
Nova umjetnička praksa
protumačena djeci

ILUSTRIRALE
Klasja Habjan i Zita Nakić

NAKLADNIK
Muzej suvremene umjetnosti
Avenija Dubrovnik 17
10000 Zagreb; Hrvatska
Tel: +385 1 605 27 00
E-mail: msu@msu.hr
www.msu.hr

ZA NAKLADNIKA
Snježana Pintarić

UREDNIKA
Nada Beroš

LEKTURA I KOREKTURA
Jadranka Pintarić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
I ILUSTRACIJE:
Klasja Habjan i Zita Nakić

FOTOGRAFIJE
Arhiv MSU-a

NAKLADA
300

TISAK
Mediaprint Tiskara Hrastić

ISBN
978-953-8146-11-4

CIP zapis je dostupan u računalnome
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem
000961719

Publikacija *Početnica za konceptualce*
nastala je u okviru Pedagoškog odjela
Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb,
a namijenjena je učenicima viših
razreda osnovne škole.

© Autorice i Muzej suvremene
umjetnosti Zagreb, 2017.

Knjiga je tiskana uz financijsku potporu
Grada Zagreba, Ministarstva kulture RH
i vlastitim sredstvima.

ČITANJE MALJEVIČA

BIBLIOTEKA

Čitanje umjetnosti

Početnica za konceptualce najmlađu publiku Muzeja suvremene umjetnosti, ali i sve zainteresirane čitatelje, upoznaje s jezikom i abecedom konceptualne umjetnosti. Odabirom, analizom i interakcijom s umjetničkih djelima iz razdoblja Nove umjetničke prakse u Hrvatskoj, izloženima u stalnom postavu MSU-a, željeli smo razbiti predrasude o konceptualnoj umjetnosti kao o 'nerazumljivoj' i 'teškoj'. Djela konceptualaca, nakon skoro pola stoljeća od njihova nastanka, i nadalje su izazovna i inspirativna. Čak i danas, premda muzealizirana, zrače pobunjeničkim duhom koji mladi s lakoćom prepoznaju i prihvaćaju.

CIJENA: 65,00 KN

9

789538

146114

M MUZEJ
SU SUVREMENE
UMJETNOSTI
ZAGREB
MUSEUM OF
CONTEMPORARY ART
www.msu.hr